

Відгук

офіційного опонента на дисертаційну роботу

Актаєвої Маріанни Гассанівни «Психологічні чинники формування громадянської відповідальності у юнацькому віці», представлену на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

Дисертаційне дослідження М. Г. Актаєвої відгукується на вельми актуальну проблему педагогічної психології – формування громадянської відповідальності студентів упродовж їх особистісно-професійного становлення у виші. Перспективність такого напрямку дослідження зумовлена високою суспільною потребою у побудові демократичного правового суспільства. Адже лише за умови формування громадянської відповідальності можливо забезпечити повною мірою принципову нову взаємодію влади і громадянина, а отже, функціонування громадянського суспільства. Без досконалого володіння психологічними технологіями впливу на особистість задля цілеспрямованого формування громадянської відповідальності забезпечити розвиток цього феномену суттєво ускладнюється. Тому актуальність дисертаційного дослідження Актаєвої Маріанни Гасанівни «Психологічні чинники формування громадянської відповідальності у юнацькому віці» не викликає сумніву.

Дисертаційна робота складається з трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Звертає на себе увагу те, що М. Г. Актаєва послідовно визначила стратегію і тактику свого дослідження. Сформулювавши головну мету та завдання, вона виявила доступні резерви для виконання задуму та ідеї, обрала потрібні методи і оптимальний варіант наукового пошуку. У результаті проведеної роботи вона отримала нові наукові результати, які конкретизують відомі дані, надають їм дієвої функціональності в навчально-виховному процесі вишу.

У першому розділі здобувачкою розкрито теоретичні засади дослідження феномену громадянської відповідальності. Для з'ясування феноменології «відповідальності» та «громадянської відповідальності» авторка вдалася до історичного дискурсу (це, наприклад, посилання на наукові уявлення Платона, Арістотеля, І. Канта, Г. Гегеля, Г.С. Сковороди, Володимира Мономаха, Дж. Локк, Т. Гоббс, Дж. Міль, Л. Фейербах). М.Г.Аткаєва не залишає осторонь знакові дослідження цієї проблематики у радянській (Б.Г. Ананьєв, К.О. Абульханова-Славська, І.С. Кон, О.М. Леонтєв, В.А. Петровський, С.Л. Рубінштейн), українській (Г.О. Балл, М.Й. Боришевський, Г.С. Костюк, М.В. Савчин, В.Ф. Сафін, В.О. Татенко) та зарубіжній психологічній науці (Дж. Ротер, С. Шварц, Ф. Перлз), а також підкреслює міждисциплінарний характер проблеми відповідальності, яка також є предметом етики, права, соціології, педагогіки, філософії. Також відзначимо, що для з'ясування етимології поняття «відповідальність» дисертантка звертається філософських, психологічних і тлумачних словників та наукових авторитетів, що мінімізує в неї суб'єктивізм у тлумаченні теоретичних положень дисертаційного дослідження. Тут вкотре наголошується на багатоконпонентності (когнітивний, емоційно-мотиваційний, поведінково-вольовий, морально-духовний складники), відповідальності та громадянської відповідальності. Природно, що осмислюючи громадянську відповідальність в межах різних підходів (структурний, системний, аксіологічний, діяльнісний та особистісно зорієнтований) та здійснюючи порівняльний аналіз змісту категорій «відповідальність» та «громадянська відповідальність», структуру феномену М.Г. Аткаєва супроводжує свої висновки власною психологічною моделлю громадянської відповідальності (п.1.3).

Цікавим та інформативним є другий розділ дисертаційного дослідження, в якому визначено та обґрунтовано критерії сформованості громадянської відповідальності та її окремих компонентів, описано рівні розвитку громадянської відповідальності студентів (високий, середній та

низький), а також вичерпно і лаконічно представлено методичну базу емпіричного дослідження. Комплекс з 9 методик, одна з яких є авторським опитувальником «Громадянська відповідальність», дав можливість здобувачці одержати розгорнуту емпіричну інформацію про рівень розвитку окремих компонентів громадянської відповідальності, а також виявити регіональну специфіку формування громадянської відповідальності студентів (вищі цілеспрямованість та здатність планувати майбутнє, розвинені вольові характеристики, переважання ретроспективної рефлексії (м. Львів), підвищена цінність здоров'я (м. Київ), знижена зацікавленість брати відповідальність на себе за свої власні вчинки та поведінку найближчого оточення (м. Луганськ). Здобувачкою також було з'ясовано, що на процес формування громадянської відповідальності впливають соціальні чинники (кількість розлучень, волонтерський рух, кількість релігійних громад в регіоні, соціально-економічна ситуація в країні) та психологічні чинники (радикальність, гнучкість, емоційна стійкість, самостійність, інтелект, вибір життєвої позиції). Актуалізація дії цих чинників у цілеспрямованій навчально-виховній роботі, на думку М.Г. Актаєвої, сприятиме формуванню громадянської відповідальності. В ході констатувального дослідження здобувачкою було науково коректно використано методи статистичного аналізу, зокрема кореляційний, множинний регресійний аналіз.

Досить результативною і цікавою є розроблена дисертанткою програма психолого-педагогічного супроводу формування громадянської відповідальності у студентів юнацького віку, що представлена у третьому розділі дисертаційного дослідження. Програмою супроводу передбачено роботу у кількох напрямках: організація і проведення занять психологічного тренінгу формування громадянської відповідальності студентів, індивідуальне психологічне консультування, тематичний відеолекторій та залучення студентів до організації і проведення волонтерського заходу.

Емпірично доведено, що порівняно з початковим етапом дослідження у студентів експериментальної групи відбулися деякі зміни у рівні розвитку

громадянської відповідальності. Зокрема, найбільша динаміка спостерігалася у когнітивному (зростання з низького рівня розвитку (22,3%) до середнього (38 %) та морально-духовного компонентах громадянської відповідальності (зростання з низького рівня (28,5%) до середнього (34,8 %)). Незначні зрушення відбулися і у діагностичних показниках емоційно-мотиваційного компоненту та поведінково-вольового. Водночас у студентів контрольної групи статистично значущих змін у показниках рівня розвитку громадянської відповідальності зафіксовано не було. Результати експериментальної перевірки програми вказують на її ефективність і підтверджують припущення про те, що формування громадянської відповідальності у виші буде більш ефективним, якщо його буде реалізовано в процесі психолого-педагогічного супроводу та при координованій взаємодії всіх учасників навчально-виховного процесу вишу: студентів, кураторів академічних груп, науково-педагогічних працівників.

Загалом варто відзначити послідовність, аргументованість, структурованість тексту дисертаційного дослідження, чіткість та логічність викладу змісту дисертаційного дослідження, відповідність наукового апарату вимогам до подібних досліджень. Усі три розділи є завершеними, містять ґрунтовні висновки. Достатня кількість таблиць ілюструє емпіричні дані отримані на констатувальному, формуальному етапах дослідження.

Основні результати дисертаційного дослідження з достатньою повнотою викладені у 15 одноосібних публікаціях, із них 5 опубліковано в наукових виданнях, затверджених МОН України як фахові у галузі психології, 1 стаття у періодичному виданні іноземної держави. Основні положення дослідження були апробовані здобувачкою на 8 міжнародних та 6 всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Зміст автореферату є ідентичним змісту основних положень дисертації.

Ґрунтовне вивчення дисертаційної роботи та автореферату дозволяє зробити висновок про обґрунтованість його наукових положень і висновків. Однак, необхідно висловити низку зауважень:

1. У першому розділі дисертації на с. 56-57 та на с. 7 автореферату констатується: «... розроблено психологічну модель *формування* громадянської відповідальності у юнацькому віці...», а на рис.1 (с. 8 автореферату) та рис. 1 с. 58 дисертації) зображено об'єкт, який названо «психологічна модель громадянської відповідальності». Зважаючи на те, що модель формування повинна включати послідовність стадій, етапи роботи, сукупність процедур, взаємодію учасників процесу тощо, то пропонується здобувачкою продукт можна було б скоріше назвати структурною схемою громадянської відповідальності.

2. На с. 57 дисертації здобувачка зазначає: «...юнацький вік та період навчання у ВНЗ є *особливо* *сенситивним* для формування громадянської відповідальності», а на с. 114 уточнює: «В другій половині навчання у ВНЗ починає, на наш погляд, формуватися *справжня* *громадянська відповідальність*, пов'язана з різними взаємовідносинами в суспільстві та соціальним оточенням». Виникає запитання, якими емпіричними даними підтверджуються ці твердження. А зважаючи на отримані здобувачкою на констатувальному етапі дослідження емпіричні дані, нам видається, що було б доцільним відстежити вікову динаміку досліджуваного феномену як в межах юнацького віку, так і на інших етапах онтогенезу.

3. Недостатньо чітко описана організація експерименту, зокрема вказується різна тривалість одного тренінгового заняття та їх циклу в основному тексті дисертації, додатках та авторефераті, з опису програми психолого-педагогічного супроводу не зрозумілими є послідовність впливів (тренінгові заняття, індивідуальне консультування, волонтерська діяльність) та місце відеолекторію у ній.

4. Дисертаційне дослідження тільки виграло б, якби були проаналізовані не лише соціальні (об'єктивні) чинники, які вплинули на регіональні відмінності формування громадянської відповідальності, але й суб'єктивні (психологічні). Тим більше, що при описі вибірки здобувачка вказує на різні спеціальності студенти та профіль вишів. Також залишається

відкритим запитання про те, чи є респонденти корінними мешканцями обраних для дослідження міст, адже сучасні реалії змушують абітурієнтів виїздити для навчання у вищі інших регіонів.

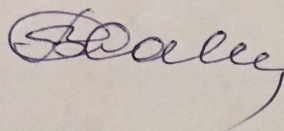
У тексті також зустрічаються граматичні помилки, невдалі стилістичні конструкції, декларування інформації.

Викладені зауваження не знижують цінності наукової роботи, її науково-теоретичного і практичного значення.

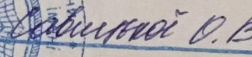
На підставі проведеного аналізу можна стверджувати, що дисертаційне дослідження «Психологічні чинники формування громадянської відповідальності у юнацькому віці» є цілісним, самостійним, завершеним науковим дослідженням, що має теоретичне і практичне значення та відповідає вимогам, що висуваються до кандидатських дисертацій пунктам 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України №56 від 24 липня 2013 року, її автор, Актаєва Маріанна Гассанівна, заслуговує на присвоєння наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія.

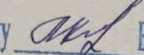
Офіційний опонент

доцент кафедри психології освіти
Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка,
кандидат психологічних наук, доцент

 О. В. Савицька

 О. В. Савицька засвідчую

Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
 Боднар І.Є.

11 квітня 2017 р.